Dominik Skopiec

Dynamika integracji ekonomicznej w Azji Wschodniej

International Journal of Management and Economics 29, 211-235

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MUZEUM HISTORII POLSKI

Dominik Skopiec
Studia doktoranckie

Dynamika integracji ekonomicznej w Azji Wschodniej

Wstęp

Rozwój integracji ekonomicznej w Azji Wschodniej stanowi przykład najbardziej zaawansowanego jej przypadku w grupie form integracyjnych państw rozwijających się. Pomimo wielości inicjatyw i dużego stopnia skomplikowania procesów integracyjnych w Azji, cechuje je znaczna dynamika. Rozwój integracji ekonomicznej w tej części świata jest tym bardziej znaczący, że w ostatnich latach pozycja regionu w gospodarce światowej rośnie. Jest to rezultatem dynamicznego wzrostu gospodarczego i wzrostu udziału w handlu światowym państw azjatyckich. Procesy integracyjne zachodzące w Azji mają więc znaczenie nie tylko dla bezpośrednio zaangażowanych w nią krajów, lecz także dla reszty świata.

Celem niniejszego artykułu jest analiza dynamiki integracji ekonomicznej w Azji Wschodniej oraz czynników ją determinujących. Szczególna uwaga poświęcona zostanie roli kryzysu azjatyckiego 1997–1998 w przyspieszeniu procesów integracyjnych, które do jego wybuchu postępowały w dość wolnym tempie. Przedstawione zostaną także perspektywy rozwoju integracji ekonomicznej w tej części świata, a zwłaszcza możliwości integracji monetarnej, o której coraz częściej mówi się w kręgach decydentów i ekspertów z regionu.

Istota integracji ekonomicznej

Korzeni integracji ekonomicznej szukać można już w starożytności (*casus* cesarstwa rzymskiego). Nowożytne przykłady prób integracji ekonomicznej również wiążą się z drogą podboju. Należy tu wspomnieć przede wszystkim o systemie napoleońskim, systemie nazistowskim czy integracji w ramach byłego bloku wschodniego po II wojnie światowej. Wspomniane próby integracji ekonomicznej były jednak tylko mechanizmami eksploatacji gospodarczej. Bliższy współczesnemu rozumieniu integracji ekonomicznej był powstały w 1834 r. Niemiecki Związek Celny[1]. W jego ramach zlikwidowano cła w wymianie między poszczególnymi państwami niemieckimi, co doprowadziło do wzrostu korzyści z wzajemnego handlu.

Istnieje wiele definicji integracji ekonomicznej. Najogólniej przyjmuje się, iż jest to proces scalania gospodarek krajowych w jeden organizm gospodarczy, który nie jest jedynie prostą sumą poszczególnych części, lecz stanowi nową jakość. Integrację ekonomiczną określa się także jako proces, w którym państwa dążą do zwiększenia poziomu dobrobytu, wychodząc z założenia, że w ramach ugrupowania integracyjnego mogą uczynić to efektywniej niż działając niezależnie[2].

Warto zwrócić uwagę na dwa różne podejścia do problemu integracji ekonomicznej. Podejście tradycyjne opiera się na klasycznej i neoklasycznej teorii handlu. Zakłada się tu, iż o wymianie międzynarodowej decydują korzyści komparatywne, podyktowane wyposażeniem krajów w czynniki produkcji (twierdzenie Heskschera-Ohlina)[3]. Wymiana sprowadza się tu do handlu towarami i nie obejmuje czynników produkcji. Inaczej jest w podejściu współczesnym, którego powstanie wiąże się ze zmianami w teorii handlu zagranicznego. Oparte jest ono na założeniu mobilności czynników produkcji, a więc kapitału i siły roboczej, a także technologii. Czynnikiem decydującym o rozwoju wymiany międzynarodowej przestało być wyposażenie w czynniki produkcji, gdyż te mogą teraz przemieszczać się między krajami. Za warunek rozwoju handlu uznano więc korzyści skali. Wyróżnienie tych dwóch podejść ukazuje też chronologiczny rozwój integracji ekonomicznej, która początkowo obejmuje kwestie handlu, a następnie w miarę rozwoju form integracyjnych także swobodny przepływ czynników produkcji.

Rozwój integracji ekonomicznej wymaga spełnienia pewnych warunków. Przede wszystkim są to warunki geograficzno-infrastrukturalne, a więc bliskie położenie geograficzne państw oraz odpowiednia infrastruktura, w tym zwłaszcza rozwinięte połączenia kolejowe, drogowe, morskie i telekomunikacyjne. Kluczowe znaczenie mają warunki ekonomiczne, w szczególności zbliżony poziom rozwoju gospodarczego i komplementarność struktur gospodarczych. Istotne są także warunki pozaekonomiczne, dotyczące zgodności ustrojowej (np. systemy demokratyczne w Unii Europejskiej), zgodności zasad polityki gospodarczej oraz niekolidujące cele polityki zagranicznej. Spełnienie tych warunków jest konieczne, aby państwa mogły tworzyć poszczególne formy integracyjne, przy czym wymogi rosną wraz ze wzrostem złożoności tych form[4].

W analizie integracji ekonomicznej pomocne jest wyróżnienie dwóch jej modeli. Kryterium wyodrębnienia jest stopień ograniczenia suwerenności państw członków ugrupowania integracyjnego. Mniej zaawansowaną formą jest integracja międzynarodowa, w przypadku której nie następuje zasadnicze ograniczenie suwerenności. Władza skupia się nadal w rękach rządów poszczególnych krajów, a w ramach ugrupowania istnieje jedynie ośrodek koordynacyjny, który nie może wydawać wiążących państwa decyzji, lecz jedynie zalecenia czy opinie. Zdecydowanie bardziej zaawansowana jest integracja ponadnarodowa, w przypadku której suwerenność państw zostaje znacznie uszczuplona, w ramach ugrupowania integracyjnego istnieje ponadnarodowy podmiot, który ma uprawnienia władcze w sferach dla niego zastrzeżonych[5]. Jedynym obecnie rozwiniętym ugrupowaniem o charakterze ponadnarodowym jest Unia Europejska.

Warto wspomnieć o dwóch podstawowych mechanizmach integracji ekonomicznej. Teoretycznie najlepszy jest mechanizm wolnego rynku i handlu. Opiera się on na założeniu, że uczestniczące w nim państwa reprezentują zbliżone poziomy rozwoju gospodarczego, a ich struktury gospodarcze są komplementarne (czyli spełnione są wspomniane już warunki integracji ekonomicznej). Głównymi podmiotami w procesie integracji są producenci i konsumenci działający na rynku i kierujący się zasadami rachunku ekonomicznego. Podstawowymi zmiennymi decyzyjnymi są ceny, kursy walutowe i stopy procentowe. Rola państw sprowadza się do tworzenia ram prawno-instytucjonalnych zapewniających prawidłowość procesów rynkowych.

Mechanizm regulowanego rynku i handlu zakłada natomiast, że państwa nie spełniają niektórych warunków integracji ekonomicznej. Ma to miejsce zwłaszcza wtedy, gdy do ugrupowania integracyjnego przyjmowane są nowe kraje, o niższym poziomie rozwoju gospodarczego, niekonkurencyjnych strukturach gospodarczych i słabszych podmiotach uczestniczących w procesie integracji, które w przypadku mechanizmu wolnokonkurencyjnego nie zdołałyby sprostać konkurencji.

W takiej sytuacji zakłada się możliwość bardziej aktywnego działania państwa lub ośrodka integracyjnego, polegającą na regulowaniu funkcjonowania mechanizmu rynkowego, przede wszystkim za pomocą środków polityki gospodarczej oraz zagranicznej polityki ekonomicznej, zwłaszcza handlowej. Zakłada się jednak, iż takie rozwiązania powinny mieć charakter przejściowy i mający na celu zapewnienie korzystniejszych warunków integracji państw mniej rozwiniętych z państwami silniejszymi gospodarczo[6].

Integracja ekonomiczna odbywa się w ramach różnych form instytucjonalnych. Wśród nich możemy wskazać na formy proste, które ułatwiają przepływ towarów i usług są wyjaśniane przez tradycyjne podejście do integracji ekonomicznej, oraz formy złożone, które dodatkowo ułatwiają przepływ czynników produkcji lub sprzyjające powstawaniu nowych powiązań.

Formami instytucjonalnymi integracji ekonomicznej, które przyjmują postać kontinuum od najprostszych do najbardziej złożonych, są strefa wolnego handlu, unia celna, wspólny rynek, unia monetarna, unia ekonomiczna oraz pełna integracja ekonomiczna[7]. W przypadku najprostszej formy, jaką jest strefa wolnego handlu, znoszone zostają cła oraz inne bariery w handlu między członkami ugrupowania. W przypadku unii celnej dodatkowo wprowadzana jest wspólna taryfa celna w stosunku do krajów spoza ugrupowania. Bardziej zaawansowaną formą integracji ekonomicznej jest wspólny rynek. Poza swobodnym handlem towarami i usługami oraz wspólną polityką handlową występuje w tym przypadku także swoboda przepływu czynników produkcji, a więc siły roboczej i kapitału. Unia walutowa wprowadza dodatkowo unifikację polityki pieniężnej, system kursów stałych lub wspólną walutę. W ramach unii ekonomicznej następuje harmonizacja polityki gospodarczej, natomiast w przypadku pełnej integracji ekonomicznej jest to już unifikacja tej polityki[8].

Warto podkreślić, że strefa wolnego handlu i unia celna są formami wyjaśnianymi za pomocą wspomnianego już modelu integracji międzynarodowej. Cechuje je więc brak w ugrupowaniu ośrodka władzy wyposażonego we własne kompetencje, mogącego stanowić regulacje i wydawać wiążące decyzje. Elementy te występują w modelu integracji ponadnarodowej, którego realizacją są wspólny rynek, unia monetarna, unia ekonomiczna i pełna integracja ekonomiczna.

Rola ASEAN w procesach integracji ekonomicznej w Azji Wschodniej

Początek procesów współpracy regionalnej w Azji Wschodniej miał miejsce po II wojnie światowej i związany był z procesami dekolonizacji oraz odzyskiwania niepodległości przez państwa azjatyckie. Pierwszą zinstytucjonalizowaną formą współpracy była Organizacja Paktu Azji Południowo-Wschodniej (SEATO – South East Asia Treaty Organization), która została założona z inicjatywy Stanów Zjednoczonych w 1954 roku. Była to jednak organizacja polityczno-wojskowa, będąca elementem systemu amerykańskich sojuszy antykomunistycznych. Za pierwszą typowo regionalną organizację uznać więc należy Stowarzyszenie Azji Południowo-Wschodniej (ASEA) – Association of South East Asia) założone w 1961 r. przez Filipiny, Malezję i Tajlandię. Żywot tej organizacji ze względu na wynikłe spory terytorialne między członkami był jednak krótki[9].

Sukcesem okazało się dopiero powołanie w 1967 r. Stowarzyszenia Narodów Azji Południowo-Wschodniej (ASEAN – Association of South East Asian Nations). Członkami założycielami i jednocześnie sygnatariuszami tzw. Deklaracji z Bangkoku były Filipiny, Indonezja, Malezja, Tajlandia i Singapur[10]. Jako cele ugrupowania określono przede wszystkim przyspieszenie wzrostu gospodarczego, promowanie rozwoju społecznego i kulturowego, tworzenie pokojowej i prosperującej wspólnoty w ramach ASEAN oraz promowanie pokoju i stabilizacji w regionie poprzez poszanowanie prawa i zasad Karty Narodów Zjednoczonych[11]. Założyciele ASEAN za wzorzec stawiali Europejską Wspólnotę Gospodarczą i stąd od początku za priorytetowe uznawano problemy gospodarcze. Dynamiczny rozwój sytuacji w regionie przyczynił się jednak do obrania przez organizację innego kierunku działań.

W początkowych dwóch dziesięcioleciach istnienia działania ASEAN, zamiast koncentrować się na kwestiach natury ekonomicznej, zostały skierowane na tory aktywności politycznej. Zdecydowały o tym głównie zagrożenia wynikające z zimnowojennego podziału świata na dwa przeciwstawne bloki i próby, nierzadko zwieńczone sukcesem, wciągnięcia państw azjatyckich w rozgrywki między mocarstwami. We współpracy regionalnej zaczęto dostrzegać środek zabezpieczający region przed konfliktem zimnowojennym. Nadrzędnym celem ASEAN stało się zapewnienie pokoju i bezpieczeństwa w regionie.

Sytuacja zmieniła się dopiero po upadku ZSRR i zakończeniu zimnej wojny (w Azji Południowo-Wschodniej symbolem tego było wycofanie wojsk radzieckich z Wietnamu w 1991 roku). Priorytetem stało się umacnianie współpracy gospodarczej. Zmianę charakteru ugrupowania pogłębił jeszcze proces rozszerzenia o nowe państwa. Członkami ASEAN zostały Brunei w 1984 r., Wietnam w 1995 r., Laos i Myanmar w 1997 r. oraz Kambodża w 1999 r.[12]

ASEAN stało się głównym motorem integracji ekonomicznej w regionie. Integracja ta nie ogranicza się jednak do jego członków. Rozszerzenie tego procesu na inne państwa Azji Wschodniej, przy niezmiennym zogniskowaniu procesów integracyjnych wokół ASEAN, było rezultatem przede wszystkim kryzysu azjatyckiego w latach 1997–1998, który stał się głównym czynnikiem przyspieszającym integrację ekonomiczną w regionie.

Ograniczenia integracji ekonomicznej w Azji Wschodniej

Integracja ekonomiczna w Azji Wschodniej posiada wiele specyficznych cech, które w znacznej mierze odzwierciedlają bariery dla tego procesu istniejące w regionie. Podstawowym problemem jest ogromne zróżnicowanie państw członkowskich ASEAN, nie tylko w sferze gospodarczej, lecz także politycznej i społecznej.

Główną barierą integracji ekonomicznej jest niewątpliwie znaczna heterogeniczność państw pod względem podstawowych zmiennych makroekonomicznych, w szczególności znaczne zróżnicowanie poziomu rozwoju gospodarczego, a co za tym idzie niewielki stopień konwergencji[13]. Jak już wspomniałem, jednym z warunków efektywnej integracji ekonomicznej jest podobny poziom rozwoju gospodarczego państw członkowskich, gdyż zbytnie różnice w tym zakresie narażają poszczególne kraje na szoki asymetryczne i są czynnikiem destabilizującym całe ugrupowanie.

Warto zwrócić uwagę na fakt, że wśród członków ASEAN wyodrębnić można dwie wyraźnie różniące się grupy państw. Pierwszą stanowią państwa założyciele organizacji i Brunei. Blok ten charakteryzuje się znacznie wyższym poziomem rozwoju niż pozostałe państwa ASEAN i określany jest jako ASEAN-6. Grupę państw zacofanych tworzą przyjęci w latach dziewięćdziesiątych nowi członkowie, określani jako ASEAN-CLMV (od nazw krajów – Cambodia, Laos, Myanmar, Vietnam). Wyodrębnienie tych grup ma fundamentalne znaczenie dla analizy procesów integracji ekonomicznej w regionie ze względu na odmienną ich dynamikę w ramach tych dwóch bloków.

Analizując różnice w poziomie rozwoju gospodarczego, najczęściej porównuje się wartości PKB *per capita* w poszczególnych krajach. Wartości te w państwach ASEAN stanowią kontinuum, w którym z jednej strony wyróżnić możemy państwa rozwinięte o wysokim PKB *per capita*, takie jak Singapur czy Brunei, z drugiej natomiast państwa zacofane, takie jak Myanmar czy Kambodża.

RYSUNEK 1. Udział państw Azji Wschodniej w tworzeniu PKB

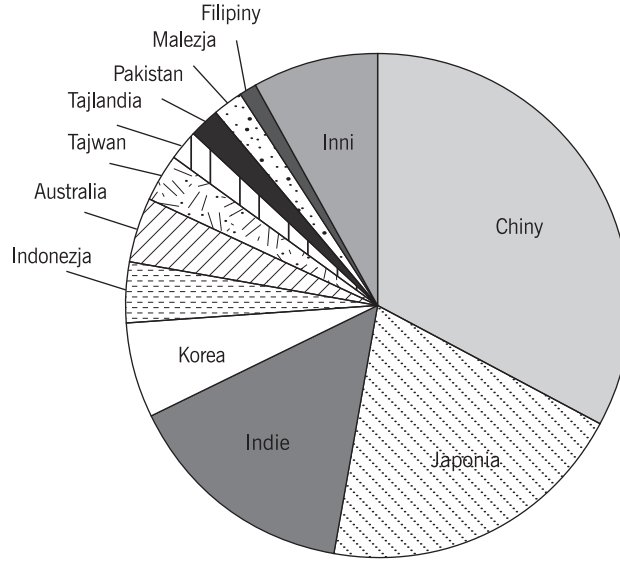

Źródło: Key Indicators for Asia and the Pacific, Asian Development Bank 2009.

RYSUNEK 2. PKB *per capita* w ASEAN-6 (w USD)

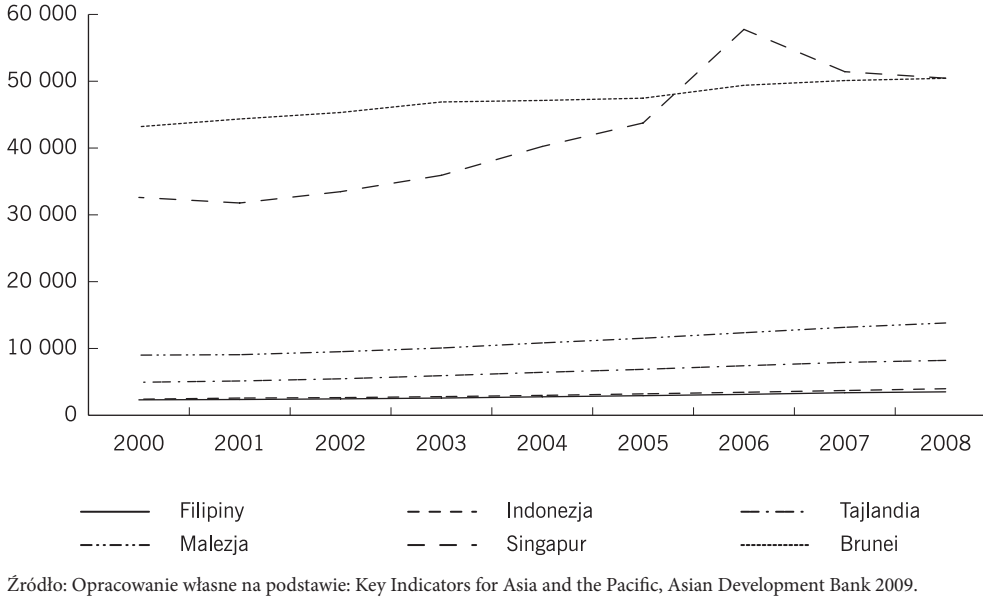

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Key Indicators for Asia and the Pacific, Asian Development Bank 2009.

RYSUNEK 3. **PKB *per capita* w CLMV (w USD)**

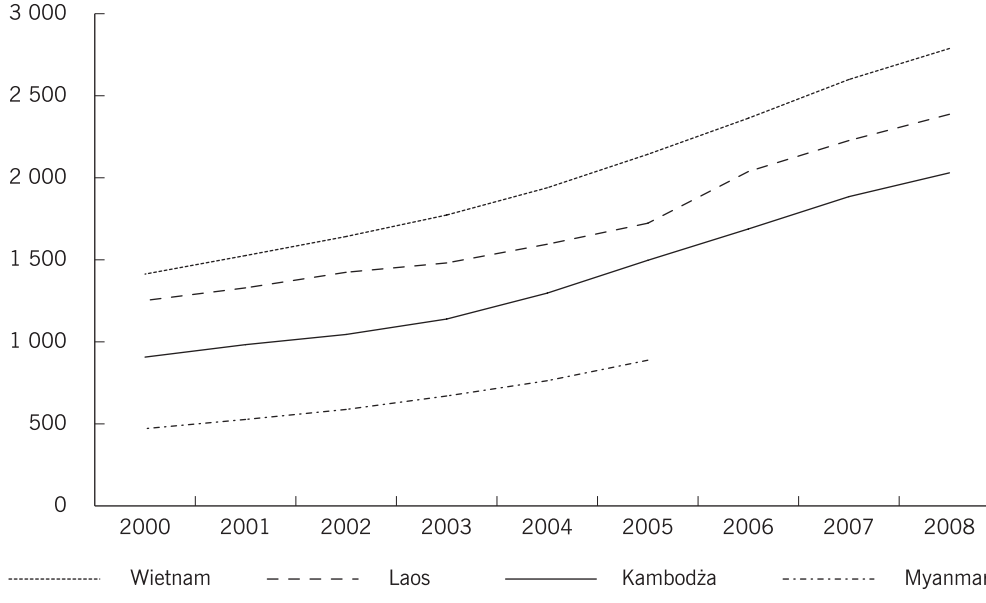

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Key Indicators for Asia and the Pacific, Asian Development Bank 2009.

Różnice w poziomie PKB *per capita* są jeszcze większe, gdy rozpatruje się integrację ekonomiczną w Azji Wschodniej w szerszych ramach, obejmujących także Chiny, Japonię i Koreę. Procesy integracyjne w ramach tej grupy, określanej jako ASEAN+3 (będzie o tym mowa w dalszej części pracy), są ponadto hamowane przez wiele innych barier natury strukturalnej. Niemniej jednak decydenci z Azji pragną intensyfikować integrację właśnie w ramach tego szerszego bloku.

Różnice w poziomie rozwoju gospodarczego państw ASEAN odzwierciedla wiele innych niż PKB *per capita* zmiennych. Wartą uwagi miarą, wskazującą na zróżnicowania w szerzej pojętym rozwoju społeczno-gospodarczym, jest wskaźnik rozwoju społecznego (HDI – Human Development Index). Wskaźnik ten został opracowany przez Program Rozwoju Narodów Zjednoczonych (UNDP – United Nations Development Programme) i jest określany na podstawie trzech wielkości: indeksu przewidywanej długości życia, indeksu edukacji oraz indeksu PKB. Wartość HDI mieści się w przedziale od 0 do 1.

W opublikowanym w 2009 r. Human Development Report UNDP dzieli państwa według kryterium wartości wskaźnika HDI na cztery grupy: o bardzo wysokim, wysokim, średnim i niskim poziomie rozwoju. Wśród 13 państw Azji Wschodniej w pierwszej grupie znalazły się Japonia, Singapur, Korea i Brunei, w drugiej Malezja, pozostałe państwa zaliczone zostały do trzeciej grupy. Średnia wartość wspomnianego wskaźnika dla 13 państw to 0,781 (wartość ta umiejscawia go w grupie państw średnio rozwiniętych)[14].

RYSUNEK 4. PKB *per capita* w Chinach, Japonii i Korei (w USD)

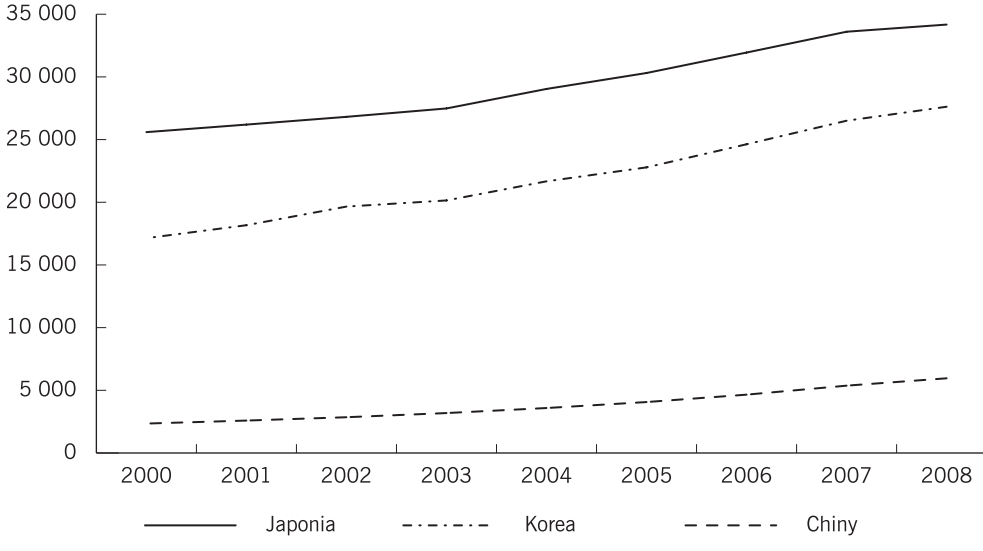

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Key Indicators for Asia and the Pacific*, Asian Development Bank 2009.

TABELA 1. Wskaźnik HDI dla państw ASEAN

Państwo	HDI	Miejsce w rankingu
Japonia	0,960	10
Singapur	0,944	23
Korea Południowa	0,937	26
Brunei	0,920	30
Malezja	0,829	66
Tajlandia	0,783	87
Chiny	0,772	92
Filipiny	0,751	105
Indonezja	0,734	111
Wietnam	0,725	116
Laos	0,619	133
Kambodża	0,593	137
Myanmar	0,586	138

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Human Development Report 2009, United Nations Development Programme.

W ASEAN ogromne jest także zróżnicowanie w poziomie rozwoju rynków finansowych. Do ugrupowania należą zarówno państwa posiadające dobrze rozwinięty rynek finansowy, takie jak Singapur, jak i państwa, które w ogóle nie posiadają rynku finansowego, takie jak Myanmar. Problemem jest także brak niezależności banków centralnych (z wyjątkiem Singapuru) oraz niedostateczne regulacje nadzorcze w odniesieniu do systemów bankowych, które stały się jedną z głównych przyczyn kryzysu azjatyckiego. Brak jest także przejrzystości systemów finansów publicznych, z czym wiąże się palący problem korupcji we wszystkich państwach Azji Wschodniej[15].

Niezwykle istotną barierą rozwoju integracji ekonomicznej w Azji Wschodniej jest tzw. deficyt instytucjonalny. Do czasu ogłoszenia Karty ASEAN, która nadała tej organizacji osobowość prawną i wprowadziła system organów, istniał w niej jedynie ośrodek koordynacyjny w formie sekretariatu mieszczącego się w Dżakarcie (został on utworzony dopiero w 1976 r., a więc prawie 10 lat po powołaniu ASEAN). Ponadto ASEAN utworzono deklaracją, a nie traktatem, jak np. Europejską Wspólnotę Gospodarczą[16], w związku z czym przez lata integracja ekonomiczna w ramach ASEAN miała cechy wyłącznie integracji międzynarodowej. Jednocześnie ogłoszono postulat stworzenia wspólnego rynku, który, jak już wspomniałem, jest formą integracji ponadnarodowej i wymaga istnienia w ugrupowaniu ośrodka wyposażonego we własne kompetencje i instrumenty egzekwowania podjętych decyzji.

Pomimo reform wprowadzonych wraz z Kartą ASEAN problem deficytu instytucjonalnego nie znika. Wynika on bowiem z aspektów politycznych i dziedzictwa historycznego regionu. W ASEAN są przede wszystkim młode państwa narodowe, które niepodległością cieszą się dopiero od pół wieku[17]. Tradycja nieingerencji w sprawy wewnętrzne państw sąsiednich jest nawet zaliczana do podstawowych zasad ASEAN wpisanych w Karcie. Biorąc to pod uwagę i pamiętając o wciąż żywych sporach terytorialnych między krajami tej organizacji, trudno wyobrazić sobie urzeczywistnienie w jej ramach bardziej zaawansowanych form integracji ekonomicznej, takich jak unia monetarna czy ekonomiczna[18]. Delegowanie na poziom ponadnarodowy kluczowych kompetencji z zakresu polityki gospodarczej nie wydaje się tu prawdopodobne.

Rola kryzysu azjatyckiego 1997–1998 w kształtowaniu dynamiki integracji ekonomicznej w Azji Wschodniej

Kryzys finansowy, który miał miejsce w Azji Wschodniej w latach 1997–1998, był wstrząsem nie tylko dla gospodarek tego regionu, ale także dla państw rozwiniętych, w których z wytężoną uwagą przypatrywano się dotychczasowym sukcesom i dwucyfrowym stopom wzrostu gospodarczego w państwach azjatyckich. Oprócz wszystkich negatywnych efektów kryzys ten miał jednak także pozytywne następstwa, które stały się szczególnie widoczne w sferze integracji ekonomicznej.

U podłoża kryzysu azjatyckiego legły zjawiska zarówno o charakterze zewnętrznym, jak i związane ze specyfiką rynków w omawianych krajach. Czynniki zewnętrzne to przede wszystkim procesy globalizacji i liberalizacji finansowej, dzięki którym państwa azjatyckie włączone zostały do gospodarki światowej. Procesy liberalizacji rynków zostały w Azji Wschodniej przeprowadzone w latach dziewięćdziesiątych, jak uważają niektórzy zbyt pospiesznie, banki w regionie nie były bowiem przygotowane do sprostania nowym wyzwaniom. Procesom liberalizacji i deregulacji rynków finansowych nie towarzyszyły odpowiednie zmiany instytucjonalne i regulacyjne[19].

O kryzysie zadecydowały jednak głównie czynniki natury wewnętrznej. Systemy bankowe państw azjatyckich, będące głównym źródłem finansowania, cechowały się niedostatecznie rozwiniętą regulacją i nadzorem bankowym. Doprowadziło to do sytuacji, w której banki nie stosowały nowoczesnych metod analizy zdolności kredytowej i ryzyka kredytowego. Kredytów udzielano nie na podstawie wskaźników finansowych, lecz w wyniku posiadanych przez kredytobiorcę koneksji. Ogromne znaczenie miały tu charakterystyczne dla całego obszaru powiązania pomiędzy bankami i siłami politycznymi, a także przedsiębiorstwami. Prowadziło to wielokrotnie do nagromadzenia w portfelach banków złych długów. Ponadto w Azji Wschodniej popularne stały się instytucje finansowe, które poddane były jeszcze słabszej regulacji i nadzorowi niż banki. Wszystkie te instytucje prowadziły więc działania, które zakwalifikować można do kategorii pokusy nadużycia (*moral hazard*)[20].

W sytuacji słabości systemów bankowych w połączeniu z liberalizacją finansową nadużycia te doprowadziły do nadmiernego korzystania z kapitałów międzynarodowych przez azjatyckie banki. Były to głównie transakcje niezabezpieczone, ponieważ obowiązujące w regionie stałe kursy walutowe powiązane z dolarem USA wytworzyły u zagranicznych kredytodawców przekonanie, iż ryzyko kursowe nie stanowi zagrożenia. Intensywny napływ kapitału zagranicznego spowodował więc nadpłynność w sektorze bankowym i nadmierny wzrost ich akcji kredytowej, co doprowadziło do narastania liczby złych długów. Akcja kredytowa służyła bowiem w znacznej części finansowaniu inwestycji w nieruchomości. Niebezpiecznie wyglądał także stosunek długu krótkoterminowego do poziomu rezerw walutowych, który świadczył o zdolnościach do regulowania bieżących zobowiązań za pomocą płynnych aktywów. W lipcu 1997 r. w Korei Południowej, Indonezji i Tajlandii współczynnik ten wynosił 150 %, a w Malezji i na Filipinach 100 %[21]. Na zjawiska te nałożył się spadek tempa wzrostu eksportu krajów azjatyckich. Powstały w rezultacie deficyt rachunku obrotów bieżących finansowany był głównie niezabezpieczonymi kredytami zaciąganymi za granicą za pośrednictwem banków, co zwiększyło jeszcze stopień uzależnienia od zagranicznego kapitału krótkoterminowego.

Sytuacja najgorzej wyglądała w Tajlandii, gdzie aż 25 % wzmożonej akcji kredytowej banków inwestowana była w sektorze nieruchomości. Kiedy na początku 1997 r. zagraniczni inwestorzy, którzy dostrzegli niebezpieczeństwa dalszego utrzymywania środków

w Azji Wschodniej, zaczęli je wycofywać, proces ten dotknął w szczególności Tajlandię. To właśnie od tego kraju zaczął się kryzys, który następnie rozprzestrzenił się na cały region na zasadzie efektu domina[22]. Masowa ucieczka kapitału doprowadziła do gwałtownej deprecjacji tajlandzkiego batha. Podjęte przez bank centralny interwencje okazały się bezskuteczne. Wkrótce wyczerpały się też zapasy rezerw, których stosunek do długu krótkoterminowego, jak już wspomniałem, był niewystarczający. W takiej sytuacji rząd Tajlandii zdecydował się 2 lipca 1997 r. na upłynnienie batha.

Intensywne powiązania gospodarcze w regionie spowodowały, że podobny schemat zadziałał także w innych krajach regionu. Do końca roku waluty pozostałych najbardziej dotkniętych kryzysem państw (Indonezji, Korei, Malezji i Filipin) zostały zdewaluowane[23]. Oprócz spektakularnych bankructw instytucji finansowych kryzys azjatycki objął także sferę realną gospodarek, prowadząc do spadku produkcji i zatrudnienia we wszystkich sektorach, co przełożyło się na spadek PKB.

Znaczenie kryzysu azjatyckiego dla dynamiki integracji ekonomicznej w regionie wynika przede wszystkim z problemów związanych z przezwyciężaniem jego skutków. Na początku 1998 r. kraje azjatyckie zwróciły się do międzynarodowych instytucji finansowych z prośbą o pomoc. Wsparcie w walce z kryzysem otrzymały głównie ze strony Azjatyckiego Banku Rozwoju, Międzynarodowego Funduszu Walutowego i Banku Światowego. Duże znaczenie miała pomoc MFW, jednakże warunkiem jej otrzymania było przeprowadzenie opracowanych przez fundusz programów naprawczych, obejmujących przede wszystkim wprowadzenie restrykcyjnej polityki pieniężnej i fiskalnej, reformę systemu bankowego i wzrost roli nadzoru oraz rozwój bankowych regulacji prawnych[24]. Programy te wzbudzały jednak wiele kontrowersji. Krytyka określała je mianem terapii szokowej bez sprawdzania, czy w przypadku państw azjatyckich ma ona szanse być skuteczna. Malezja odrzuciła nawet pomoc MFW.

Negatywne postrzeganie roli międzynarodowych instytucji finansowych i pomocy międzynarodowej w walce z kryzysem wywarło wyraźny wpływ na sposób myślenia decydentów w Azji Wschodniej. Ugruntowało to przekonanie o konieczności polegania państw regionu na własnych siłach, a nie na pomocy międzynarodowej. Taki sposób myślenia nie dotyczył wyłącznie ewentualnych kryzysów, lecz generalnie problemu rozwoju gospodarczego. Uznano, że instrumentem, który pozwoli uniezależnić się od zewnętrznej pomocy, będzie rozwój integracji ekonomicznej w regionie. Bezpośrednio po kryzysie Japonia wystąpiła nawet z propozycją utworzenia Azjatyckiego Funduszu Walutowego jako alternatywy dla MFW. Pomysł ten został jednak storpedowany przez USA. Wobec tego skoncentrowano się na innych formach współpracy.

Warto także pamiętać, iż znaczenie kryzysu dla integracji ekonomicznej w regionie obejmowało także efekty przeprowadzonych w jego rezultacie reform, które umocniły tendencje wolnorynkowe, zwiększyły konkurencyjność oraz przyspieszyły rozwój gospodarek[25].

Liberalizacja handlu w ramach AFTA

Pierwszym poważnym krokiem w kierunku rozwoju integracji ekonomicznej w ramach ASEAN było powstanie w 1992 r. Strefy Wolnego Handlu (AFTA – ASEAN Free Trade Area). W momencie utworzenia AFTA obejmowała sześciu członków ASEAN, wraz z rozszerzaniem ASEAN ich liczba wzrosła do dziesięciu.

Celem AFTA stała się przede wszystkim redukcja, a ostatecznie eliminacja barier taryfowych i pozataryfowych we wzajemnym handlu oraz przyciąganie zagranicznych inwestycji bezpośrednich do państw ASEAN. Głównym mechanizmem implementacyjnym AFTA jest wspólny system preferencyjnych taryf celnych (CEPT – Common Effective Preferential Tariff)[26]. Proces liberalizacji handlu w ramach AFTA z założenia miał przebiegać w różnym tempie w ramach ASEAN-6 i CLMV. Cła w państwach ASEAN-6 miały zostać zredukowane do poziomu maksymalnie 5% do 2002 r., natomiast w państwach z grupy CLMV redukcja została rozłożona w czasie (do 2006 r. w przypadku Wietnamu, do 2008 r. Laosu i Myanmaru i do 2010 r. Kambodży)[27]. Oprócz zredukowanych stawek system CEPT określa też reguły pochodzenia, zgodnie z którymi zredukowane stawki można stosować w odniesieniu do towarów, których co najmniej 40 % wartości dodanej zostało wytworzone w ASEAN.

Liberalizacja handlu została ponadto ograniczona do określonych grup towarów. W tym celu pogrupowano je w ramach czterech list[28].

- Inclusion List: obejmuje towary, na które stawki celne muszą zostać zredukowane zgodnie ze wspomnianym wcześniej harmonogramem.
- Temporary Exclusion List: obejmuje towary, które w trakcie okresu przejściowego będą chronione przed liberalizacją handlu, stawki na nie będą jednak musiały być zredukowane po upływie tego okresu.
- Sensitive List: obejmuje nieprzetworzone produkty rolne, do których zastosowano opóźnioną liberalizację handlu. Redukcja ceł do poziomu maksymalnie 5 % ma nastąpić w państwach ASEAN-6 do 2010 r., natomiast dla państw CLMV została rozłożona w czasie (do 2013 r. w przypadku Wietnamu, do 2015 r. Laosu i Myanmaru i do 2017 r. Kambodży).
- General Exception List: obejmuje towary, które ze względów bezpieczeństwa narodowego, moralności publicznej, zdrowia publicznego, ochrony środowiska naturalnego oraz dziedzictwa kulturowego są permanentnie wyłączone z procesu liberalizacji handlu.

Obecnie Sekretariat ASEAN stoi na stanowisku, że AFTA zasadniczo została wdrożona. Stanowisko to jest jednak często kwestionowane. Jedną z przyczyn jest chociażby kwestia handlu ryżem, który umieszczony został na Sensitive List. Często wskazuje się też na ograniczony zakres stosowania wspólnego systemu preferencyjnych taryf celnych (CEPT) ze względu na skomplikowane procedury oraz brak wśród przedsiębiorców dostatecznych informacji na jego temat. Za taki stan rzeczy obwinia się zazwyczaj lokalne

władze, wskazując, że celowo nie rozwijają systemu informowania przedsiębiorców, aby nie tracić jednego ze źródeł dochodów, jakim są cła.

Przeszkodą w liberalizacji handlu w regionie jest także obecność różnych barier pozataryfowych. Problemem są przede wszystkim różnice w regulacjach poszczególnych państw dotyczących specyfikacji technicznej i standardów wymaganych w odniesieniu do poszczególnych towarów. W związku z tym w ramach ASEAN podjęto wysiłki na rzecz harmonizacji norm technicznych i standardów. W tym celu ustanowiono Komitet Koordynacyjny ds. Standardów i Jakości (ASEAN Coordinating Committee on Standards and Quality)[29].

Niemniej jednak AFTA przyczyniła się do znacznego obniżenia stawek celnych w regionie, przy czym średnia stawka celna dla CLMV jest znacznie wyższa (3 %) niż dla ASEAN-6 (0,79 %). Redukcja w ramach całego ASEAN jest jednak duża, gdyż średnia stawka celna w ramach całego ugrupowania wynosiła w 2009 r. 1,65 %[30]. Systematycznie rosła także liczba towarów z Inclusion List, na które stawka celna została obniżona do 0 %. W tym przypadku także udział CLMV jest zdecydowanie mniejszy niż ASEAN-6.

RYSUNEK 5. Średnie wartości stawek celnych w ASEAN, ASEAN-6 i CLMV

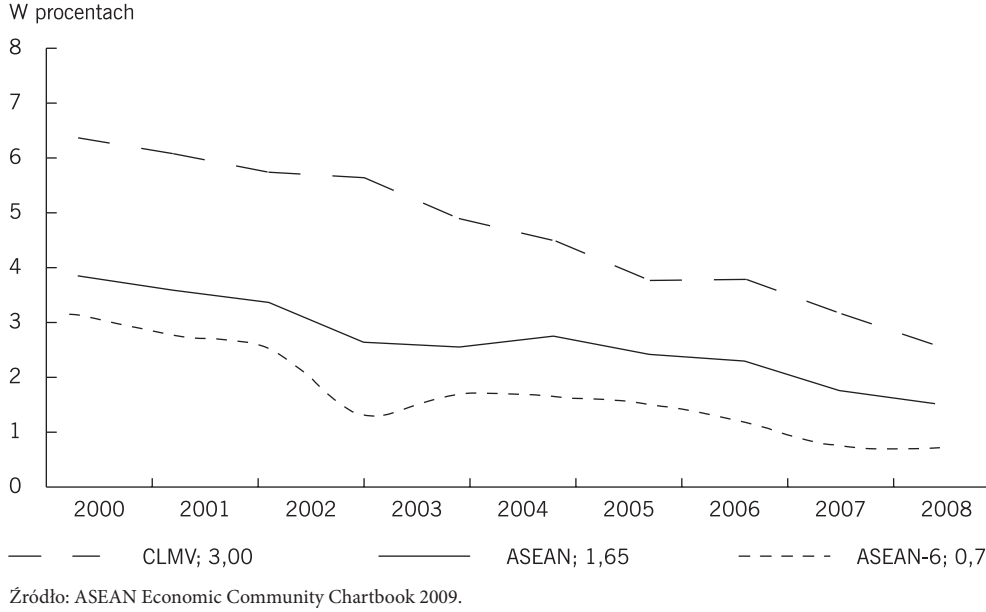

Źródło: ASEAN Economic Community Chartbook 2009.

AFTA niewątpliwie przyczyniła się do rozwoju handlu intraregionalnego. Niemniej jednak członków ASEAN cechowała i cechuje nadal znaczna otwartość na państwa spoza regionu i dlatego rola handlu z nimi była i jest znacznie większa niż udział handlu intraregionalnego w całości handlu zagranicznego państw ugrupowania.

RYSUNEK 6. **Udział towarów ze stawką celną 0% w towarach z Inclusion List**

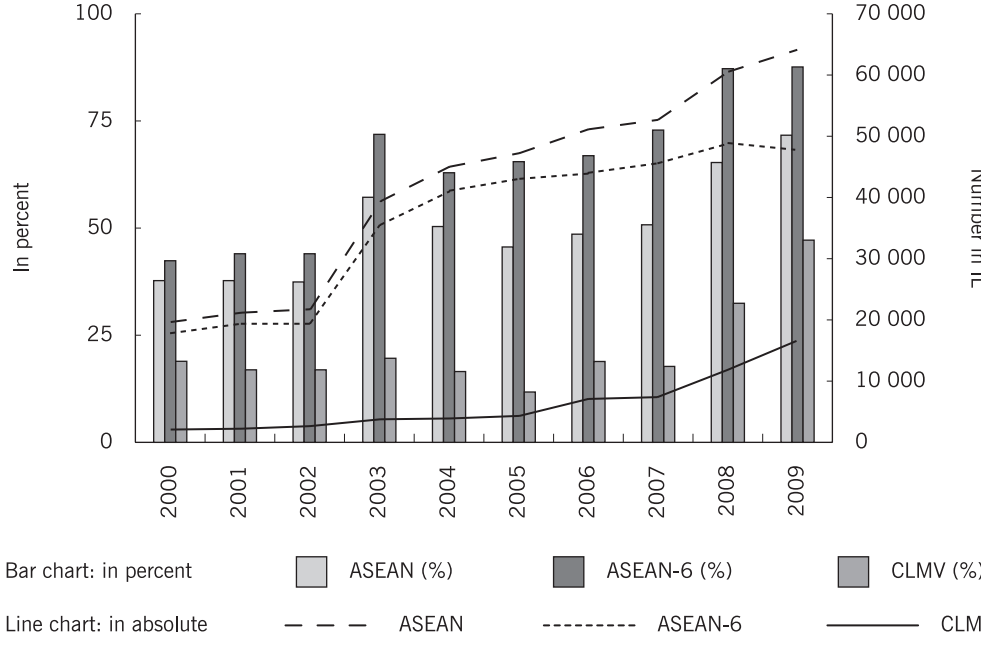

Źródło: ASEAN Economic Community Chartbook 2009.

RYSUNEK 7. **Handel zagraniczny państw ASEAN**

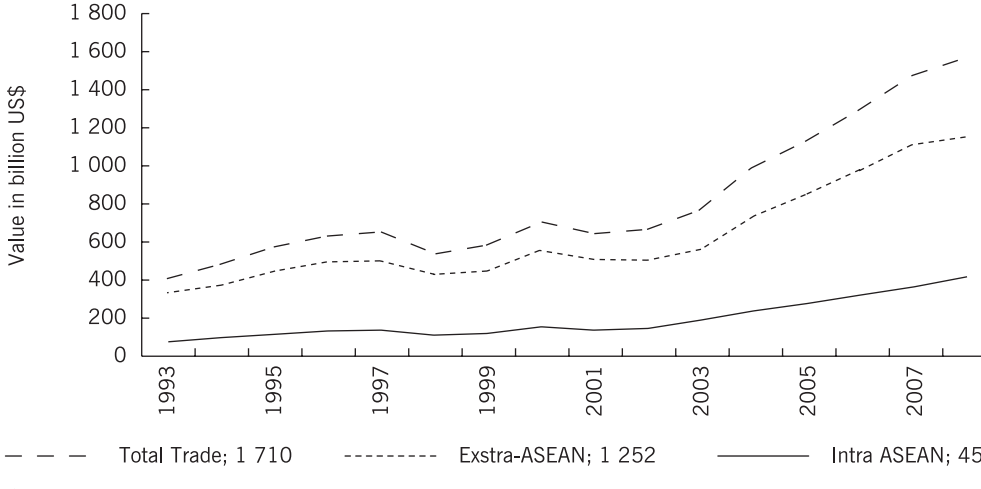

Źródło: ASEAN Economic Community Chartbook 2009.

Warto dodać, że początkowe stadia integracji ekonomicznej w ramach ASEAN objęły nie tylko obrót towarami, lecz także usługami. W 1995 r. w Bangkoku podpisane zostało Porozumienie ramowe w sprawach usług (AFAS – ASEAN Framework Agreement on Services). Jego celem stała się przede wszystkim redukcja restrykcji w obrocie usługami w siedmiu sektorach: transporcie powietrznym, usługach biznesowych, budownictwie, usługach finansowych, transporcie morskim, telekomunikacji i turystyce. Docelowym stanem jest natomiast osiągnięcie swobodnego przepływu usług[31].

Intensyfikacja integracji ekonomicznej w Azji Wschodniej po kryzysie azjatyckim

Jak już wspomniano, kryzys azjatycki i związane z nim rozczarowanie instytucjami międzynarodowymi (głównie MFW) oraz głównym partnerem handlowym (USA) był najważniejszym katalizatorem procesu integracji ekonomicznej w Azji Wschodniej. Nie był to jednak jedyny czynnik. Istotny był też wzrost powiązań gospodarczych w regionie, a więc integracja ekonomiczna zachodząca samorzutnie za pomocą mechanizmów rynkowych. Rozwój integracji ekonomicznej w Europie (UE) i Ameryce Północnej (NAFTA) również działał stymulująco na państwa azjatyckie, chcące utworzyć ugrupowanie, dzięki któremu ich pozycja byłaby silniejsza w stosunku do głównych partnerów handlowych.

Stworzenie takiego ugrupowania traktowano również jako przeciwwagę dla rosnącej roli Chin w regionie i w gospodarce światowej, która pozwoliłaby uniknąć marginalizacji pozostałych państw azjatyckich przez gwałtownie rozwijającą się gospodarkę chińską. Integrację ekonomiczną widziano także jako środek przyciągający zagraniczne inwestycje bezpośrednie, zarówno z państw ASEAN, jak i krajów spoza ugrupowania. Obawiano się bowiem, że rozwój UE, NAFTA i Chin skieruje inwestycje właśnie tam, a nie do państw ASEAN[32].

Przełomowym wydarzeniem, oznaczającym początek intensyfikacji integracji ekonomicznej w regionie, było opublikowanie w grudniu 1997 r. przez przywódców państw ASEAN dokumentu *ASEAN Vision 2020*[33]. W deklaracji tej nadrzędnym celem uczyniono rozwój integracji ekonomicznej, wzrost spójności gospodarczej, a także zmniejszenie luki rozwojowej pomiędzy państwami członkowskimi. Wyrażono w niej wolę stworzenia stabilnego, prosperującego i wysoce konkurencyjnego regionu, w którym istnieje swobodny przepływ towarów, usług i inwestycji, a także swobodniejszy przepływ kapitału, zrównoważony rozwój gospodarczy oraz mniejsze nierówności społeczne[34].

Jako środki prowadzące do osiągnięcia wspomnianych celów wyszczególniono pełną implementację AFTA, przyspieszenie liberalizacji obrotu usługami, wzmocnienie roli małych i średnich przedsiębiorstw w kreowaniu wzrostu gospodarczego, promowanie liberalizacji sektora finansowego i kooperacji w zakresie polityki finansowej i makroekonomicznej.

Instytucjonalne ramy tego procesu zostały określone w wydanej w październiku 2003 r. na wyspie Bali Deklaracji Jedności ASEAN II (*Bali Concord II*). W deklaracji tej postanowiono utworzyć Wspólnotę ASEAN, która składać się będzie z trzech wzajemnie powiązanych i wzmacniających się filarów: Wspólnoty Gospodarczej (AEC – ASEAN Economic Community), Wspólnoty Obronnej (ASC – ASEAN Security Community) i Wspólnoty Społeczno-kulturowej (ASCC – ASEAN Socio-cultural Community)[35].

W deklaracji określono, że AEC będzie podejmowała działania w kierunku utworzenia w ASEAN wspólnego rynku i bazy produkcyjnej (*single market and production base*), uczynienia z istniejącej w ugrupowaniu różnorodności zachęt i możliwości dla rozwoju biznesu, a także uczynienia z ASEAN silnego i dynamicznego ogniwa w globalnym łańcuchu produkcyjnym. Użyte w deklaracji określenie „wspólny rynek" nie do końca jest adekwatne. Biorąc pod uwagę specyficzne cechy integracji ekonomicznej w ASEAN, a przede wszystkim fakt, że po utworzeniu strefy wolnego handlu (AFTA) nie podjęto decyzji o utworzeniu unii celnej i co za tym idzie nie określono wspólnej taryfy wobec państw trzecich, przejście od razu do wspólnego rynku nie wydaje się możliwe. Z definicji bowiem wspólny rynek obejmuje cechy strefy wolnego handlu i unii celnej oraz ponadto swobodny przepływ czynników produkcji. Ustanowienie wspólnej taryfy nie było w momencie wydania wspomnianej deklaracji możliwe z uwagi na brak delegacji kompetencji krajowej polityki handlowej na szczebel ponadnarodowy. Sygnatariusze Deklaracji Jedności II zdawali sobie zapewne z tego sprawę, skoro jako jeden z priorytetów określili wzmocnienie mechanizmów instytucjonalnych ASEAN.

Pierwotnie termin powstania Wspólnoty ASEAN określono na 2020 rok (pochodna Wizji ASEAN 2020), jednakże w listopadzie 2007 r. zdecydowano o przyspieszeniu tego procesu i ustanowieniu Wspólnoty ASEAN do 2015 r. Dla każdego z trzech filarów opublikowano *blueprint*, który szczegółowo określa sposób implementacji. W dokumencie *ASEAN Economic Community Blueprint* określono cele cząstkowe oraz sposoby ich osiągnięcia w zakresie swobodnego przepływu dóbr, usług, inwestycji, pracowników oraz swobodniejszego przepływu kapitału[36].

Przełomowym momentem dla integracji ekonomicznej w ASEAN była Deklaracja z Singapuru opublikowana w listopadzie 2007 r., która ustanawiała Kartę ASEAN (ASEAN Charter). W Karcie skodyfikowane zostały cele i zasady organizacji do tej pory rozproszone w wielu deklaracjach i innych dokumentach. Wśród celów gospodarczych znalazło się utworzenie wspólnego rynku i bazy produkcyjnej, redukcja ubóstwa, zmniejszenie luki rozwojowej pomiędzy państwami członkowskimi i promowanie zrównoważonego rozwoju. Jednym z najważniejszych postanowień Karty było nadanie ASEAN osobowości prawnej oraz ustanowienie systemu instytucjonalnego, co było niezbędne dla skutecznego procesu integracji ekonomicznej[37]. Ustanowiono więc organy ASEAN, do których w szczególności należą: Szczyt ASEAN skupiający szefów państw lub rządów i będący głównym organem decyzyjnym; złożona z ministrów spraw zagranicznych Rada Koordynacyjna odpowiedzialna za koordynację wdrażania decyzji Szczytu; trzy rady

wspólnotowe, po jednej dla każdej z trzech wspólnot tworzących Wspólnotę ASEAN; wybierany przez Szczyt na 5-letnią kadencję Sekretarz Generalny ASEAN; Komitet Stałych Przedstawicieli, złożony z przedstawicieli wszystkich państw członkowskich w randze ambasadora. W takim układzie instytucjonalnym oraz konstrukcji Wspólnoty ASEAN złożonej z trzech filarów trudno nie zauważyć wzorowania się na Unii Europejskiej[38].

Doniosłość Karty dla integracji ekonomicznej w ASEAN jest ogromna, ponieważ intensyfikacja tego procesu oraz przechodzenie do bardziej zaawansowanych form integracyjnych wymaga istnienia struktury ponadnarodowej wyposażonej w odpowiednie kompetencje i możliwości wdrażania podjętych decyzji. Publikację Karty można więc potraktować jako jeden z elementów przechodzenia w ASEAN od modelu integracji międzynarodowej do ponadnarodowej. Wzrasta dzięki temu prawdopodobieństwo utworzenia nie tylko wspólnego rynku, lecz także pewnych form integracji monetarnej, o czym będzie mowa dalej.

Rozszerzone formy integracji ekonomicznej w Azji Wschodniej

Charakterystyczną cechą integracji ekonomicznej w Azji Wschodniej jest fakt, że proces ten koncentruje się wokół ASEAN, natomiast nie ogranicza się wyłącznie do państw członkowskich tej organizacji. W ostatnich latach widoczna stała się intensyfikacja integracji w ramach szerszych bloków, a mianowicie ASEAN+3 i ASEAN+6, co jest materializacją zasady otwartego regionalizmu w Azji Wschodniej. Mianem ASEAN+3 określa się współpracę ASEAN z Chinami, Japonią i Koreą, która zapoczątkowana została w grudniu 1997 r. na spotkaniu przywódców tych państw zorganizowanym w związku z pogłębiającym się kryzysem azjatyckim. Dwa lata później blok ten zyskał bardziej zinstytucjonalizowaną formę, obejmującą cykliczne spotkania ministrów, zwłaszcza ministrów finansów. Współpraca w jego ramach dotyczy nie tylko kwestii gospodarczych, w szczególności handlowych i monetarnych, lecz także bezpieczeństwa, zagadnień technologicznych i turystyki[39].

Niemniej jednak w 2004 r. przywódcy ASEAN+3 uzgodnili, że długookresowym celem będzie utworzenie Wspólnoty Azji Wschodniej (East Asian Community) jako głównego obszaru integracji ekonomicznej w regionie[40]. Cel ten ma być urzeczywistniony przede wszystkim poprzez ustanowienie Strefy Wolnego Handlu Azji Wschodniej (EAFTA – East Asian Free Trade Area), rozszerzenie AIA (ASEAN Investment Area) na wszystkie państwa ASEAN+3, współpracę technologiczną oraz rozwój gospodarki opartej na wiedzy[41]. Ponadto plany integracji monetarnej, o których będzie jeszcze mowa, odnoszą się właśnie do ASEAN+3. Liberalizacja handlu w ramach ASEAN+3 dokonuje się na podstawie układów o strefach wolnego handlu podpisanych między ASEAN a trzema pozostałymi krajami. Układ ustanawiający strefę wolnego handlu pomiędzy ASEAN a Chinami wszedł w życie 1 stycznia 2010 r., tworząc tym samym największą strefę wolnego handlu na świecie[42].

Należy jednak podkreślić, że integracja ekonomiczna w ramach ASEAN+3 napotyka na jeszcze większe problemy niż w samym ASEAN. Przede wszystkim stopień zróżnicowania państw pod względem podstawowych wskaźników makroekonomicznych jest tu nieporównywanie większy. Kontrasty te stanowią niewątpliwie poważne bariery i stawiają pod znakiem zapytania możliwość pogłębiania integracji w ramach ASEAN+3[43].

Najszerszym blokiem integracyjnym w Azji Wschodniej jest ASEAN+6, który tworzą państwa ASEAN+3 oraz Australia, Indie i Nowa Zelandia. Współpraca w ramach ASEAN+6 odbywa się w ramach Szczytu Azji Wschodniej (East Asian Summit – EAS). Pomimo iż obszar ten pod względem ekonomicznym cechuje ogromny stopień heterogeniczności, na drugim szczycie w 2007 r. przywódcy ASEAN+6 ogłosili, że docelowo zamierzają stworzyć strefę wolnego handlu obejmującą wszystkie państwa tego bloku[44].

Perspektywa integracji monetarnej w Azji Wschodniej

Intensyfikacja integracji ekonomicznej po kryzysie azjatyckim 1997–98 doprowadziła do sytuacji, w której coraz częściej wysuwa się postulat rozszerzenia tego procesu na sferę polityki monetarnej, a nawet utworzenia unii walutowej i wspólnej waluty. Jak już wspomniano wyżej, kryzys azjatycki doprowadził do szybkiego wyczerpania rezerw walutowych państw regionu, które za pomocą interwencji na rynku walutowym starały się nie dopuścić do nadmiernej deprecjacji ich walut. Niedostateczna ilość tych rezerw zmusiła je ostatecznie do upłynnienia walut. Pomoc międzynarodowych instytucji finansowych, w tym w szczególności MFW, uznano w tych państwach za niewystarczającą i obwarowaną zbyt wieloma obostrzeniami. Taka ocena doprowadziła do wysunięcia przez Japonię koncepcji Azjatyckiego Funduszu Walutowego, jednakże propozycja ta upadła pod wpływem nacisków USA oraz samego MFW[45].

W czasie kryzysu azjatyckiego istniała już w regionie pewna forma współpracy walutowej w postaci ASEAN Swap Agreement (ASA). Celem podpisanego w 1977 r. porozumienia było stworzenie możliwości zaopatrzenia w płynność międzynarodową państwa członkowskiego, które ma problemy z równowagą bilansu płatniczego. Dolary amerykańskie były sprzedawane takiemu państwu za jego walutę w ramach transakcji *spot*, a po zrównoważeniu bilansu płatniczego odsprzedawane w ramach transakcji *forward*. Każde z pięciu wówczas państw członkowskich ASEAN zobowiązane było do wniesienia wkładu w wysokości 20 mln USD, czyli łączny fundusz wyniósł 100 mln USD, przy czym kraj znajdujący się w kłopotach mógł w ramach transakcji *swap* uzyskać maksymalnie 40 mln USD[46].

Środki pochodzące z tego funduszu okazały się oczywiście niewystarczające, niemniej jednak to właśnie na bazie ASA państwa ASEAN postanowiły kontynuować współpracę walutową po kryzysie azjatyckim. Celem było przede wszystkim uniezależnienie się od

pomocy MFW i państw zachodnich. W związku z tym na spotkaniu ministrów finansów ASEAN+3 w maju 2000 r. postanowiono rozszerzyć ASA o pozostałe państwa ASEAN oraz Chiny, Japonię i Koreę. Nowe porozumienie określane jest najczęściej nako Inicjatywa z Chiang Mai (CMI – Chiang Mai Initiative). Całkowitą kwotę funduszu, na który składały się teraz wkłady 13 krajów, podniesiono do 1 bln USD[47].

Drugą ważną formą współpracy walutowej w regionie stał się utworzony w 2003 r. Asian Bond Fund. Celem tego funduszu jest inwestowanie w denominowane w USD obligacje rządowe emitowane przez kraje azjatyckie. Ma to z jednej strony na celu inwestowanie środków w regionie, a nie w krajach rozwiniętych, z drugiej natomiast zwiększenie poziomu rezerw dewizowych krajów azjatyckich. Zarząd funduszem powierzony został Bankowi Rozrachunków Międzynarodowych, natomiast udział w nim oprócz państw ASEAN mają także Australia i Nowa Zelandia[48].

Wspomniane formy współpracy walutowej mają jednak niewielką wagę w stosunku do wysuwanych propozycji bardziej zaawansowanych form integracji walutowej w Azji Wschodniej. Przede wszystkim pojawiają się głosy za utworzeniem w regionie unii walutowej i wspólnej waluty. Oznaczałoby to przejście do bardziej zaawansowanego etapu integracji w stosunku do wspólnego rynku, którego utworzenie zadeklarowano w Wizji ASEAN 2020 i Deklaracji Jedności II (utworzenie wspólnego rynku do 2015 r.). Trzeba jednak podkreślić, że unia walutowa jest połączeniem dotychczasowych (prostszych) stadiów integracji, wzbogaconych o nowe cechy. Nie jest więc możliwe jej utworzenie bez wcześniejszego wdrożenia form prostszych, czyli strefy wolnego handlu, unii celnej i wspólnego rynku.

Dyskusja na temat możliwości utworzenia w Azji Wschodniej unii walutowej toczy się zazwyczaj w odniesieniu do kryteriów wynikających z teorii tzw. optymalnych obszarów walutowych. Kryteria optymalności to przede wszystkim[49]:

A. Mała asymetria szoków doznawanych przez państwa tworzące obszar. Występowanie znacznych różnic w poziomie rozwoju gospodarczego poszczególnych krajów powoduje odmienne reagowanie ich gospodarek na szoki zewnętrzne. Niedostateczny poziom konwergencji staje się barierą efektywnego funkcjonowania unii walutowej, w której wspólna, zunifikowana polityka pieniężna nie jest skutecznym narzędziem walki z szokiem w porównaniu z autonomiczną polityką pieniężną, która istnieje w państwach przed utworzeniem unii walutowej.
B. Znaczna elastyczność płac i mobilność siły roboczej. Warunki te są konieczne do skutecznego działania mechanizmu prowadzącego do osiągania wewnętrznej równowagi makroekonomicznej.
C. Wysoki stopień integracji finansowej. Ze wzrostem stopnia integracji finansowej wiąże się zwiększenie mobilności kapitału w ramach obszaru.
D. Wzajemna otwartość krajów. Unia walutowa jest bowiem kontynuacją zwiększania otwartości na zewnątrz, jaką kraje osiągnęły w ramach poprzednich stadiów integracji ekonomicznej.

E. Znaczna dywersyfikacja struktury produkcji i eksportu towarów. Specjalizacja danego kraju w określonej gałęzi produkcji powodowałaby bowiem różne reakcje krajów na szoki i zwiększała ryzyko szoku asymetrycznego.
F. Podobne tempo wzrostu poziomu cen. Jest to warunkiem skutecznego prowadzenia zunifikowanej, wspólnej polityki monetarnej.
G. Niewielka zmienność realnego kursu walutowego.

W przypadku krajów Azji Wschodniej znaczna część tych warunków nie jest spełniona, co sugeruje, iż nie stanowią one optymalnego obszaru walutowego, a w związku z tym nie jest możliwe utworzenie sprawnie funkcjonującej unii walutowej[50]. Przeszkodami są przede wszystkim wspomniane już znaczne różnice w poziomie rozwoju gospodarczego (w szczególności między ASEAN-6 i CLMV), ograniczona mobilność siły roboczej i kapitału oraz znaczne różnice w poziomie rozwoju rynków finansowych (członkami ASEAN są zarówno mający bardzo rozwinięty rynek finansowy Singapur, jak i nieposiadający w ogóle rynku finansowego Myanmar). Szczególnie istotnymi barierami są także czynniki natury politycznej, przede wszystkim ogromna niechęć państw azjatyckich do delegowania jakichkolwiek kompetencji na szczebel ugrupowania integracyjnego. Jest to czynnik całkowicie uniemożliwiający utworzenie unii walutowej, w której kraje członkowskie muszą zrzec się autonomii w prowadzeniu polityki pieniężnej, a więc jednego z głównych narzędzi polityki gospodarczej. Wobec wspomnianych ograniczeń wysuwane są koncepcje mniej zaawansowanej współpracy walutowej. Propozycje można zakwalifikować do dwóch grup rozwiązań. Pierwszą jest powiązanie walut państw regionu ze wspólnym koszykiem walut w celu stabilizacji kursów. Rozwiązanie to wzorowane jest na doświadczeniach tzw. węża walutowego powstałego w Europie w latach 70. i mechanizmu kursowego ERM[51].

Druga grupa propozycji dotyczy utworzenia waluty równoległej w postaci Azjatyckiej Jednostki Monetarnej (ACU – Asian Currency Unit). Pierwowzorem dla tej koncepcji była oczywiście Europejska Jednostka Walutowa (ECU). Zdaniem pomysłodawców ACU z założenia miałaby być jednostką rozrachunkową stosowaną w handlu, rozliczeniach instytucji finansowych, jako waluta emisyjna obligacji rządowych i innych instrumentów finansowych. Możliwe byłoby także powiązanie walut narodowych z ACU. W dłuższej perspektywie ACU mogłaby poprzedzać wprowadzenie wspólnej waluty. Jak widać niewielkie znaczenie ECU w Europie nie zraziło decydentów i ekonomistów z Azji Wschodniej do wysuwania podobnego postulatu[52].

Wnioski

Znaczna dynamika integracji ekonomicznej w Azji Wschodniej dowodzi, że proces ten ma szanse dalszego rozwoju. O perspektywie takiej świadczą wysuwane plany i koncepcje dalszej integracji, obejmujące nie tylko wspólny rynek, lecz także różne formy współpracy walutowej, włączając w to formę najbardziej zaawansowaną, czyli unię monetarną.

Pomimo to integracja ekonomiczna napotyka w omawianym regionie wiele barier, które często mają fundamentalne znaczenie i decydują o możliwości pogłębiania integracji. Są to przede wszystkim ogromne różnice w poziomie rozwoju między poszczególnymi państwami, deficyt instytucjonalny i niestabilność polityczna. Czynniki te poddają w wątpliwość możliwości przejścia do bardziej zaawansowanych form integracyjnych.

Szansą dla integracji ekonomicznej w regionie jest natomiast znaczne tempo wzrostu gospodarczego, które sprzyja procesowi konwergencji i prowadzić może do zmniejszenia dysproporcji rozwojowych. Nie jest to jednak warunek wystarczający. Państwa azjatyckie powinny przede wszystkim eliminować bariery strukturalne, które hamują procesy integracyjne. Połączenie tych dwóch zjawisk stworzy niewątpliwie nowe szanse dla integracji ekonomicznej w Azji Wschodniej.

Przypisy

[1] J. Szpak, Historia gospodarcza powszechna, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2003, s. 152.

[2] M. Jovanović, The Economics of International Integration, Edward Elgar Publishing Ltd., Northampton 2006, s. 21.

[3] A. Budnikowski, Międzynarodowe stosunki gospodarcze, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2006, s. 84–89.

[4] P. Bożyk, J. Misala, Integracja ekonomiczna, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2003, s. 27–31.

[5] Ibidem, s. 63-69.

[6] P. Bożyk, Międzynarodowe stosunki ekonomiczne, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2008, s. 346-357.

[7] M. Jovanović, op.cit., s. 22-23.

[8] S. Ładyka, Z teorii integracji gospodarczej, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2000, s. 25–26

[9] K. Nawrot, Determinanty rozwoju gospodarczego państw ASEAN, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2008, s. 76.

[10] Azja-Pacyfik. Obraz gospodarczy regionu, red. B. Drelich-Skulska, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław 2007, s. 180–181.

[11] The ASEAN Declaration, Bangkok 08.08.1967.

[12] Pozaeuropejskie ugrupowania integracyjne, red. J. Rymarczyk, M. Wróblewski, Wrocław 2006, s. 220.

[13] Ten as One. Challenges and Opportunities for ASEAN Integration, United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific, Bangkok 2007, s. 9–20.

[14] Human Development Report 2009, United Nations Development Programme.

[15] P. Phongpaichit, Corruption and Democracy in Thailand, Silkworm Books, Bangkok 1996.

[16] L. Cuyvers, P. de Lombaerde, From AFTA towards an ASEAN Economic Comminity and Beyond, Centre for ASEAN Studies, University of Antwerp 2005, s. 11.

[17] M. Osborne, Southeast Asia, Allen&Unwin, Singapore 2010, s. 246–266.

[18] Integracja Azji Wschodniej. Mit czy rzeczywistość? Red. B. Skulska, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2009, s. 78.

[19] P. Delhaise, Asia in Crisis. The Implosion of the Banking and Finance Systems, Wiley&Sons, New York 1998, s. 15–16.

[20] S. Haggard, The Political Economy of the Asian Financial Crisis, Petterson Institute of International Economics, Washington 2000, s. 24–29.

[21] A. Szołtun, Systemy bankowe w Azji Południowo-Wschodniej, Narodowy Bank Polski, Warszawa 2002, s. 49–55.

[22] M. Goldstein, The Asian Financial Crisis: Causes, Curses and Systemic Implications, Petterson Institute of International Economics, Washington 1998, s. 17–22.

[23] P. Chmielowski, Doraźne środki zaradcze w walce z kryzysem walutowym – z doświadczeń tygrysów azjatyckich, „Bank i Kredyt" 2006, XI/XII, s. 47–48.

[24] A. Szołtun, op.cit., s. 55-57.

[25] E. Oziewicz, Dylematy rozwoju gospodarczego krajów Azji Południowo-Wschodniej na tle procesów globalizacji, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2007, s. 88–89.

[26] Procesy regionalnej integracji gospodarczej w Europie i na świecie, red. T. Sporek, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice 2006, s. 136–137.

[27] Azja Wschodnia na przełomie XX i XXI wieku, red. K. Gawlikowski, tom 1, Wydawnictwo TRIO, Warszawa 2004, s. 389.

[28] L. Cuyvers, op.cit., s. 4–5.

[29] Ibidem, s. 7.

[30] ASEAN Economic Community Chartbook 2009.

[31] ASEAN Integration in Services, ASEAN Secretariat, Jakarta 2009, s. 6.

[32] B. Eichengreen, China, Asia and the World Economy: Implications of an Emerging Asian Core and Periphery, Institute of World Economics and Politics, Chinese Academy of Social Sciences 2006, s. 10–16.

[33] H. Soesastro, Accelerating ASEAN Economic Integration: Moving Beyond AFTA, Centre for Strategic and International Studies, Jakarta 2005, s. 2–3.

[34] ASEAN Vision 2020, Kuala Lumpur 15.12.2007.

[35] Declaration of ASEAN Concord II, Bali 07.10.2003.

[36] ASEAN Economic Community Blueprint, ASEAN Secretariat, Jakarta 2008.

[37] Charter of the Association of Southeast Asian Nations, Singapore 20.11.2007

[38] E. Oziewicz, op.cit., s. 103–104

39 H. Soesastro, An ASEAN Economic Community and ASEAN+3: How do they fit together?, „Pacific Economic Paper" No. 338, The Australian National University, Canberra 2003, s. 6–7.

[40] E. Oziewicz, op.cit, s. 121.

[41] M. Kawai, G. Wignaraja, Regionalism as an Engine of Multilateralism. A Case for a Single East Asian FTA, Asian Development Bank 2008, s. 7–8.

[42] S. Lijun, China-ASEAN Free Trade Area. Origins, Developments and Strategic Motivations, Institute of Southeast Asian Studies, Singapore 2003.

[43] Integracja Azji Wschodniej…, op.cit., s. 146.

[44] R. Sally, Regional Economic Integration in Asia: The Track Record and Prospects, European Centre for International Political Economy, „Occasional Paper" 2010, no. 2, s. 9–10.

[45] D. Arner, Assessing East Asian Financial Cooperation and Integration, The University of Hongkong 2009, s. 13.

[46] L. Cuyvers, op.cit., s. 17.

[47] P. Kenen, Regional Monetary Integration, Cambridge University Press, Cambridge 2008.

[48] L. Cuyvers, op.cit., s. 18.

[49] M. Lachowicz, Koncepcja wspólnych obszarów walutowych, „Bank i Kredyt" 2008 nr 2.

[50] Integracja Azji Wschodniej…, op. cit., s.84–85.

[51] Asian Financial and Monetary Integration. Challenges and Prospects, Monetary Authority of Singapore, Singapore 2007, s. 18.

[52] Ibidem, s. 19–20.

Bibliografia

Arner D., Assessing East Asian Financial Cooperation and Integration, The University of Hongkong 2009

ASEAN Economic Community Blueprint, ASEAN Secretariat, Jakarta 2008

ASEAN Integration in Services, ASEAN Secretariat, Jakarta 2009

ASEAN Vision 2020, Kuala Lumpur 15.12.2007

Asian Financial and Monetary Integration. Challenges and Prospects, Monetary Authority of Singapore, Singapore 2007

Azja-Pacyfik. Obraz gospodarczy regionu, red B. Drelich-Skulska, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław 2007

Azja Wschodnia na przełomie XX i XXI wieku, red. K. Gawlikowski, Wydawnictwo TRIO, Warszawa 2004

Bożyk P., Międzynarodowe stosunki ekonomiczne, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2008

Bożyk P., Misala J., Integracja ekonomiczna, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2003

Budnikowski A., Międzynarodowe stosunki gospodarcze, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2006.

Charter of the Association of Southeast Asian Nations, Singapore 20.11.2007

Chmielowski P., Doraźne środki zaradcze w walce z kryzysem walutowym – z doświadczeń tygrysów azjatyckich (w:) „Bank i Kredyt" 2006, XI/XII

Cuyvers L., de Lombaerde P., From AFTA towards an ASEAN Economic Comminity and Beyond, Centre for ASEAN Studies, University of Antwerp 2005

Declaration of ASEAN Concord II, Bali 07.10.2003

Delhaise P., Asia in Crisis. The Implosion of the Banking and Finance Systems, Wiley&Sons, New York 1998. Eichengreen B., China, Asia and the World Economy: Implications of an Emerging Asian Core and Periphery, Institute of World Economics and Politics, Chinese Academy of Social Sciences 2006

Goldstein M., The Asian Financial Crisis: Causes, Curses and Systemic Implications, Petterson Institute of International Economics, Washington 1998

Haggard S., The Political Economy of the Asian Financial Crisis, Petterson Institute of Integracja Azji Wschodniej. Mit czy rzeczywistość?, red. B. Drelich-Skulska, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2009

International Economics, Washington 2000

Human Development Report 2009, United Nations Development Programme 2009

Jovanović M., The Economics of International Integration, Edward Elgar Publishing Ltd., Northampton 2006

Kawai M., Wignaraja G., Regionalism as an Engine of Multilateralism. A Case for a Single East Asian FTA, Asian Development Bank 2008

Kenen P., Regional Monetary Integration, Cambridge University Press, Cambridge 2008

Lachowicz M., Koncepcja wspólnych obszarów walutowych, „Bank i Kredyt" 2008, nr 2

Lijun S., China-ASEAN Free Trade Area. Origins, Developments and Strategic Motivations, Institute of Southeast Asian Studies, Singapore 2003

Ładyka S., Z teorii integracji gospodarczej, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2000

Nawrot K., Determinanty rozwoju gospodarczego państw ASEAN, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2008

Osborne M., Southeast Asia, Allen&Unwin, Singapore 2010

Oziewicz E., Dylematy rozwoju gospodarczego krajów Azji Południowo-Wschodniej na tle procesów globalizacji, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2007

Pozaeuropejskiej ugrupowania integracyjne, red. J. Rymarczyk, M. Wróblewski, Wrocław 2006

Phongpaichit P., Corruption and Democracy in Thailand, Silkworm Books, Bangkok 1996

Procesy regionalnej integracji gospodarczej w Europie i na świecie, red. T. Sporek, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice 2006

Sally R., Regional Economic Integration in Asia: The Track Record and Prospects, European Centre for International Political Economy Occasional Paper 2010, No 2

Soesastro H., Accelerating ASEAN Economic Integration: Moving Beyond AFTA, Centre for Strategic and International Studies, Jakarta 2005

Soesastro H., An ASEAN Economic Community and ASEAN+3: How do they fit together?, Pacific Economic Paper No. 338, The Australian National University, Canberra 2003

Szołtun A., Systemy bankowe w Azji Południowo-Wschodniej, Narodowy Bank Polski, Warszawa 2002

Szpak J., Historia gospodarcza powszechna, PWE, Warszawa 2003

Ten as One. Challenges and Opportunities for ASEAN Integration, United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific, Bangkok 2007

The ASEAN Declaration, Bangkok 08.08.1967

The dynamics of economic integration in the East Asia

Summary

The purpose of this article is to demonstrate how dynamic the economic integration in the East Asia has been over the past twenty years and to analyse the determinants of this process. Particularly, emphasis was put on the role of Asian financial crisis 1997–1998 in the acceleration of integration in the region.

The most important vehicle of economic integration in the East Asia is the Association of South East Asian Nations (ASEAN). Within ASEAN, member states have embarked on trade liberalization and have pursued this process through ASEAN Free Trade Area (AFTA). As a result, the average tariff in the region has been driven down to 1.65%. However, the share of intraregional trade remains low in comparison with interregional trade.

Nevertheless, ASEAN countries decided to deepen the integration in the aftermath of the Asian financial crisis. In 2003, they issued a declaration known as Bali Concord II which set an objective in the form of establishment of the ASEAN Community comprised of the ASEAN Economic Community, the ASEAN Security Community and the ASEAN Socio-cultural Community.

The most far-reaching initiatives in the field of economic integration involve various ways of monetary cooperation. They range from introducing a parallel currency in the form of the Asian Currency Unit (ACU) to an establishment of monetary union.

Notwithstanding the impressive dynamics of economic integration in the East Asia, there is a great number of barriers. Profound discrepancies in the level of economic development constitute the crucial obstacle. In addition, the so called institutional deficit plays a pivotal role. Namely, Asian countries are very reluctant to delegate competences in the area of economic policy to the supranational authority. Moreover, the political instability in the region may hinder economic integration as well.

Bearing all this in mind, the East Asia has a great potential to develop economic integration on the condition that member states would be able to pursue substantial reforms to eliminate the most important barriers.